

گفتمان ژئواکونومی در قطب شمال

با تاکید بر نقش فدراسیون روسیه

نویسنده: مریم وریج کاظمی

www.ketab.ir

سرشناسه: وریج کاظمی /مريم /۱۳۵۹

عنوان: گفتمان ژئواکونومی در قطب شمال با تاکید بر نقش فدراسیون روسیه

مشخصات نشر: چالوس کلام مسعود، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۱۲۶ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۹۸-۶۰-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا یادداشت: کتابنامه

موضوع: سیاست انرژی روسیه، انرژی، منابع روسیه، نفت، روسیه، صنعت و تجارت، گاز روسیه، صنعت و تجارت

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ و ۹۴ ر / ۹۵۰۲ HD

رده بندی دیویی: ۷۹۰۹۴۷ ۳۳۳

شماره کتاب شناسی ملی: ۳۳۸۹۱۶۵

آدرس: چالوس، خیابان ۱۷ شهریور، بخش کوچه بنیاد شهید

موسسه فرهنگی - انتشاراتی کلام مسعود

تلفن: ۰۱۱-۵۲۲۲۱۰۸۸-۰۱۱۱۱۹۳۰۳۱۳

نام کتاب: گفتمان ژئواکونومی در قطب شمال با تاکید بر نقش فدراسیون روسیه

نویسنده: مریم وریج کاظمی

ناشر: کلام مسعود

صفحه آرای: بهاره رضوانی

ویراستار: مسعود ویسی

تیراژ: ۲۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۹۸-۶۰-۱

چاپخانه: باقری - قم

نوبت چاپ: اول

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای ناشر و مولف محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه..... ۸

بخش اول

۱-۱ ژئواکونومی ۱۲

۱-۲ ژئوبلیتیک انرژی ۱۷

۱-۳ انرژی، استراتژی جدید در قرن ۲۱ ۲۴

بخش دوم

۲-۱ ویژگیهای منطقه قطب شمال ۲۰

۲-۲ میزان ذخایر انرژی در کشورهای ساحلی اقیانوس

منجمد شمالی ۴۱

۲-۳ روسیه ابرقدرت انرژی قرن ۲۱ ۶۰

۲-۴ روسیه و منطقه ژئواکونومیک قطب شمال ۷۵

۲-۵ مباحث حقوقی در قطب شمال ۹۰

فهرست نمودار

نمودار شماره ۱- میزان مصرف جهانی ذخایر انرژی

(نفت و گاز و زغال سنگ) ۱۰۳

نمودار شماره ۲- ذخایر اثبات شده انرژی در کشورهای روسیه و آمریکا ۱۰۳

نمودار شماره ۳- ذخایر اثبات شده انرژی در حوضه کشورهای

قطب شمال ۱۰۴

نمودار شماره ۴-

صادرات گاز طبیعی کشورهای منطقه قطب در سال ۲۰۱۲..... ۱۰۴

نمودار شماره ۵- میزان استخراج گاز و نفت

در کشور کانادا..... ۱۰۵

نمودار شماره ۶- تقاضای داخلی نفت در فدراسیون روسیه..... ۱۰۵

نمودار شماره ۷- تقاضای جهانی نفت در فدراسیون روسیه..... ۱۰۶

نمودار شماره ۸-

تقاضای داخلی گاز طبیعی در فدراسیون روسیه..... ۱۰۶

نمودار شماره ۹-

تقاضای جهانی گاز طبیعی در فدراسیون روسیه..... ۱۰۷

نمودار شماره ۱۰- میزان صادرات گاز روسیه به کشورهای جهان..... ۱۰۷

نمودار شماره ۱۱- میزان ذخایر انرژی در جزیره ساخالین..... ۱۰۸

نمودار شماره ۱۲- شرکت های استخراج کننده گاز در

فدراسیون روسیه..... ۱۰۸

نمودار شماره ۱۳-

شرکت های استخراج کننده نفت در فدراسیون روسیه..... ۱۰۹

فهرست نقشه

نقشه شماره ۱- میزان ذخایر انرژی در قطب شمال..... ۱۰۹

نقشه شماره ۲- میزان ذخایر انرژی در قطب شمال..... ۱۱۰

نقشه شماره ۳- توزیع جغرافیایی انرژی در کشورهای قطب شمال..... ۱۱۰

نقشه شماره ۴- ذخایر گاز طبیعی در میدان گازی Yamal..... ۱۱۱

- نقشه شماره ۵- خط لوله انرژی نروژ..... ۱۱۱
- نقشه شماره ۶- خط لوله انرژی نروژ به کشورهای همسایه..... ۱۱۲
- نقشه شماره ۷- ذخایر انرژی فدراسیون روسیه..... ۱۱۲
- نقشه شماره ۸- میزان ذخایر نفتی فدراسیون روسیه..... ۱۱۳
- نقشه شماره ۹- جزیره ساخالین..... ۱۱۳
- نقشه شماره ۱۰-
خطوط لوله نفتی و گاز روسیه به کشورهای جهان..... ۱۱۴
- نقشه شماره ۱۱-
پراکنش جغرافیایی تأسیسات پژوهشی HAARP..... ۱۱۴
- تجزیه و تحلیل..... ۹۴
- منابع..... ۱۱۵

انقلاب صنعتی در غرب، وابستگی کشورهای صنعتی به انرژی های نو و تجدیدنپذیر را شدت بخشید و منابع انرژی زای سنتی نظیر چوب، جای خود را به منابع نوین انرژی های فسیلی نظیر نفت و گاز، زغال سنگ، انرژی الکتریسته و هسته ای دادند. تقریباً ۹۰٪ از تولید کنونی انرژی در جهان مبتنی بر منابع فسیلی نفت و گاز و زغال سنگ می باشد.

امروزه اهمیت نفت و گاز به حدی است که کشورهای دارنده این منابع از موقعیت برتر استراتژیکی در جهان برخوردار و در معادلات قدرت های جهانی دارای جایگاه ارزنده ای هستند (فرجی، ۱۳۸۳: ۷۲).

اولویت یافتن مسائل اقتصادی بویژه استراتژی انرژی energy strategy با محوریت نفت و گاز باعث شد قدرتهای جهانی در تحلیل های استراتژیکی خود برای ژئواکونومی که از ترکیب جغرافیا - قدرت و اقتصاد شکل گرفته جایگاه ویژه باز کنند. آنچه مسلم است ژئواکونومی ناشی از نفوذ سیاسی یا کنترل سرزمین و دستیابی به قدرت فیزیکی نیست، بلکه یکی

از راههای دستیابی به بالاترین مهارتها در بخشهای اقتصادی و همچنین دست یافتن به استیلای تکنولوژیک و بازرگانی است و در این راستا مراکز تولید انرژی، خطوط انتقال و مراکز مصرف نقش تعیین کننده ای پیدا می کنند. این سازوکارهای جدید موجب شده که ژئواکونومی در حوزه تحلیل جغرافیای سیاسی-اقتصادی اهمیت بیشتری پیدا کند (هاشمیان، ۱۳۸۶: ۵۳).

جایگزین شدن مفهوم ژئواکونومی به موضوع ژئوپلیتیک نفت و امنیت استراتژیک منابع انرژی به عنوان مهمترین عامل تعیین کننده در تدوین استراتژیهای جهانی مطرح است و بر همین اساس در قرن ۲۱ دو عامل عمده (تأخیر انرژی و ترانزیت آن) نقش اصلی را در شکل گیری مناطق ژئواکونومیک بازی می کنند.

پیش بینی های بسیاری توسط مرکز تحقیقاتی و مطالعاتی آرژانس بین المللی انرژی (EIA) Energy Information Administration انجام شد که بر اساس این مطالعات مصرف انرژی تا سال ۲۰۲۰ رشد جهشی خواهد داشت و به حدود ۱۲۳ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۲۰-۲۰۵۰ خواهد رسید.

(www.Eia.doe.gov). تقاضای انرژی در جهان رو به افزایش است و این در حالیست که عملاً منابع جدید جایگزین که پاسخگویی تقاضای فزاینده انرژی باشد وجود ندارد، اما با کشف ذخایر جدید نفت و گاز در منطقه قطب شمال، توجه قدرتها و شرکتهای بزرگ نفتی به این منطقه معطوف شده و برآوردهای مختلفی در ارتباط با میزان ذخایر آن صورت گرفته است.

تقریباً ۶۱٪ زمین های وسیع نفت و گاز در محدوده قطب شمال کشف شده، که ۴۳٪ در روسیه، ۱۱٪ در کانادا، ۶٪ در الاسکا (ایالات متحده آمریکا) و ۱٪ در نروژ قرار گرفته است. این مطالعات نشان می دهد که ۱۳٪ ذخایر نفت خام و ۳۰٪ از ذخایر گاز طبیعی جهان ممکن است در منطقه قطب شمال محصور شده باشد. منطقه قطب شمال با برخورداری از ذخایر انرژی و قرار گرفتن در سه قاره اروپا، آسیا و آمریکا جایگاه برجسته ای در بین قدرتهای منطقه ای و فرا منطقه ای یافته که در این میان آمریکا و روسیه سعی در گسترش، تثبیت نفوذ و برپایی سلطه خود در این منطقه دارند.

(www.EY.com/oil&gas/Arctic). تخمین زده شده که روسیه بیش از نیمی از ذخایر انرژی قطب شمال را در خود

جای داده که بیشترین این منابع گاز طبیعی می باشد، در حالی که بیشترین ذخایر نفتی در آلاسکای امریکا واقع شده است. فدراسیون روسیه با قرار گرفتن بین دو حوضه بسیار مهم انرژی یعنی قطب شمال و دریای کاسپین اهمیت ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی خاصی پیدا کرده است. این نقش در زمینه های سیاسی به لحاظ جغرافیایی چنان جایگاهی به آن بخشیده که در ترانزیت و تبادل کالا و خدمات اعم از جاده ای و دریایی و هوایی بین دو حوضه شمال- جنوب و حتی شرق- غرب نقش ارزنده ای را بازی می کند. امروزه سیاست روسیه اتکای بیشتری به منافع اقتصادی و استراتژی انرژی دارد و می خواهد استراتژی انرژی در قرن ۲۱ را در دست داشته باشد تا در کنار آن بتواند هژمونی آمریکا را به چالش بکشد (عزتی، ۱۳۸۹).

مسایل ژئواکونومیک دارای چند ویژگی بارز هستند، نخست آنکه اهمیت آنها نسبت به مسائل ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک به تدریج رو به گسترش است، از سوی دیگر مشاجره دولتها با انگیزه های ژئواکونومیک برای ملتها قابل لمس تر از دیگر انگیزه هاست. به همین جهت دولت ها در این گونه مشاجره ها می توانند به سرعت حمایت داخلی شهروندان را در قبال

دولت های درگیر به دست آورند. (فرجی، ۱۳۸۳: ۶۹). درک صحیح و منطقی از تاثیر و نقش عوامل ژئواکونومی می تواند تاثیر بسزای در شکل گیری استراتژی های اقتصادی، امنیتی سیاسی در یک کشور بگذارد.

به طور کلی این کتاب به بررسی منطقه ژئواکونومیک قطب شمال که به دلیل ذخایر سرشار انرژی نفت و گاز مورد رقابت کشورهای ساحلی اقیانوس منجمد شمالی واقع شده و همچنین نقش روسیه به عنوان قدرت برتر انرژی در این منطقه می پردازد.

بخش اول

۱-۱ ژئواکونومی Geo-economi

یک سال پس از نظریه پایان تاریخ فرانسیس فوکویاما Francis Fukuyama در سال ۱۹۹۰-۱۹۹۱، ادوارد لوتواک Edward N. Luttwak در مخالفت با استدلالهای وی مقاله ای را تحت عنوان (از ژئوپلیتیک تا ژئواکونومی) در نشریه نشنال اینترست National Interest منتشر کرد و مفهوم ژئواکونومی را مطرح نمود، او در مقاله خود استدلال کرد که زوال جنگ سرد در واقع نشان دهنده تغییر مسیر و